

къ епископіи переяславской издревле принадлежащихъ 1767 года сентября 10 дня // Киевские епархияльные ведомости. – № 10. - 1863. – С. 343–344.

3. Там само. – С. 343–344.

4. Там само. – С. 342.

5. Там само. – С. 344.

6. Юрій Мицик. Чигирин – гетьманська столиця. – К., 2007. – С. 136.

7. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – К., 1664. – С. 681– 682.

Світлана Буряченко (Дніпропетровськ), аспірантка
кафедри історії та політичної теорії
ДВНЗ «Національний гірничий університет»

Морські походи запорозьких козаків на Крим і Туреччину на початку XVII ст. в українській, російській та польській історіографіях

Кінець XVI і початок XVII ст. в історії України відзначилися активізацією козацьких морських походів на Крим і Туреччину. В період між 1590 і 1620 рр. козаки напали на турецькі міста на чорноморському узбережжі, ходили на Кілію, Перекоп, Трапезунд, Синоп, Кафу і навіть на Стамбул, чим сприяли руйнуванню Османської імперії і стримували розгортання турецько-татарської агресії вглиб українських земель.

Багато українських істориків досліджували проблему походів козацтва на Крим і Туреччину. Серед перших, хто звернув увагу на неї, були П.Симоновський, Д.Бантиш-Каменський та М.Маркевич. Вони навели короткі відомості про морські походи козацького війська на Крим і Туреччину в XVI-XVII ст. Від середини XIX ст. до даного питання зверталися В.Антонович, М.Костомаров, М.Грушевський, І.Крип'якевич. Їхні праці досьогодні лишаються найґрунтовнішими і найбільш фактологічно наповненими. Однак, на жаль, поки не існує жодної узагальнюючої праці з означеної проблеми, яка відображала б також і погляди на неї зарубіжних істориків.

Попри те, що вітчизняна історіографія займається даним сюжетом уже понад два століття, це відбувається переважно в контексті загальної історії козацтва. Прикладом можуть слугувати твори Д.Бантиша-Каменського, М.Максимовича, М.Костомарова, В.Антоновича, які містять багато історичних фактів та розкривають причини морських походів козаків. Переважно дане питання висвітлювалося у зв'язку з дослідженням постатей Петра Сагайдачного та попередніх гетьманів, коли увага, як правило, акцентувалася на їхній військовій та політичній діяльності. М.Грушевський у VII томі «Історії України-Руси» присвятив останнім цілий розділ, у якому детально описує майже безперервні напади козаків на великі міста Криму і Туреччини, доступні для нападу з моря. Користуючись турецькими, польськими та російськими джерелами, автор подає цілісну картину тогочасних подій [1, 325-327].

Неоднозначними були погляди на морські походи козаків П.Куліша. В перших його працях українські козаки зображувалися справжніми лицарями, месниками, захисниками України від ворожих посягань [2, 93-95]. У II томі "Истории воссоединения Руси", однак, їхня діяльність отримала протилежні оцінки. Автор звинуватив козацтво у відсутності конструктивних сил, байдужості до віри, прагненні до розбою, що й було причиною нападів на Крим і Туреччину.

Досить ґрунтовним і документально насиченим є дослідження Д.Яворницького «История запорожских казаков», в якому він розглянув дане питання, використовуючи як історичні джерела, так і праці попередників [3, 190-193].

Більш детально історію українського козацтва наприкінці XVI – на початку XVII ст., торкаючись й питання морських походів на Крим і Туреччину, розглядають в своїх працях такі сучасні вітчизняні дослідники, як В.Щербак, С.Леп'яко, В.Сергійчук. На широкій джерельній базі, з використанням сучасної дослідницької методології вони прагнуть з'ясувати, яку роль об'єктивно відіграло козацтво в гальмуванні татарсько-турецької експансії, зменшуючи її масштаби та інтенсивність своїми постійними морськими походами на кримське та турецьке узбережжя.

Як відомо, традиційною рисою російської історіографії тривалий час лишалося негативне ставлення до такого історичного явища, як козацтво. Так, С.Соловйов пояснював причини морських походів козаків на Крим і Туреччину насамперед пошуками легкої здобичі, саме козацтво вважаючи руйнівною і антидержавною силою, яку потрібно було приборкати [4, 540-575]. В.Ключевський звинувачував козаків у розбої та постійному прагненні наживи: «Местные власти не могли никуда сбить этих безработных казаков, да и сами они не знали, куда деваться, и охотно шли за первым вожаком, звавшим их в Крым или Молдавию»; морські походи він називав «набегами» на сусідні країни, які становили для України "казацкий хлеб" [5, 565].

Російський історик А.Вісковатов у праці «Краткий исторический обзор морских походов русских и мореходства их вообще до исхода XVII столетия» розкриває причини та наслідки морських походів на Крим та Туреччину, зазначаючи: «удалые витязи в поле, казаки, как запорожские, так и донские, были самыми отважными плователями» [6, 114].

Як видається, детальніше та об'єктивніше питання морських походів козаків розкрито в працях російських істориків ХХ ст. Наприклад, Ю.Тушин у праці «Русское мореплавание на Каспийском, Азовском и Черном морях (XVII век)» замість того, щоб критикувати запорожців, навпаки, підкреслює їхню силу та мужність. Особливо яскраво описаний похід, що відбувся в 1625 р.: «один из крупнейших морских походов казаков и сражение более чем 350 чаек со всем турецким флотом» [7, 113]. Самі ж морські походи автор вважає вимушеною відповіддю на турецько-татарський наступ і актом самозахисту.

Серед польських авторів також знаходилися як суворі критики, так і ті, хто підтримував намагання українських козаків морськими походами послабити Крим і Туреччину. Так, П.Пясецький, сучасник цих подій, хоча й ставився до козаків із відвертою ненавистю, однак не міг приховати й свого захоплення від мужності та авантюризму, виявлених під час морських походів [8, 467]. У ХХ ст. Є.Топольський, який займався вивченням даного питання в контексті загальної історії козацтва, вважав морські походи, як і козацтво взагалі, винятково негативним фактором, який за свою службу, на його погляд, мало дякувати Речі Посполитій, а не виступати проти неї [9, 12-23].

Серед польських науковців, які зацікавилися проблемою морських походів козаків на Крим і Туреччину, слід вказати на науковий доробок Л.Підгородецького [10, 123-130] та З.Вуйцика [11, 320]. Ці праці містять чимало цікавої інформації про дії українського козацтва, причини його поразок і перемог. У авторів помітні тенденція до відходу від ворожої стосовно козацтва традиції і спроби об'єктивного розгляду подій.

Отже, з вищенаведеного стислого викладу можна зробити висновок, відповідно до якого проблема дослідження морських походів козаків на Крим і Туреччину досьгодні лишається актуальною. Співставлення різних поглядів на дії українських козаків та їхніх тлумачень допоможе наблизитися до адекватної оцінки того, які наслідки мали походи козаків на Крим і Туреччину для України в цілому. Козацька військова організація виникла саме в ході протистояння татаро-турецькій експансії і сформувалася в період найбільших військових успіхів у цій боротьбі на переломі XVI-XVII ст. Але генеза кримсько-козацьких стосунків, причини морських походів, еволюція взаємин козацького війська з коронним потребують подальших досліджень.

Література

1. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т. – Т. VII / М.С.Грушевський. – К.: Наук. думка, 1990. – 628 с.
2. Кулиш П.А. Материалы для истории воссоединения Руси: В 2 т. – Т.1 / П.А.Кулиш. – СПб., 1874. – 193 с.
3. Эварницкий Д.И. История запорожских казаков: В 3 т. – Т.2 / Д.И.Эварницкий. – СПб., 1895. – 626 с.
4. Соловьев С.М. История России: В 29 т. – Т.9 / С.М.Соловьев. – СПб., 1879. – 871 с.
5. Ключевский В.О. Курс русской истории / Ключевский В.О. – СПб., 1904. – 1146 с.
6. Висковатов А.В. Краткий исторический обзор морских походов русских и мореходства их вообще до исхода XVII столетия / А.В.Висковатов. – СПб., 1994. – 175 с.
7. Тушин Ю.П. Русское мореплавание на Каспийском, Азовском и Черном морях (XVII век) / Ю.П.Тушин. – М.: Наука, 1978. – 186 с.
8. Piasecki P. Kronika Pawła Piaseckiego, biskupa Przemyślskiego / P.Piasecki. – Krakow, 1870. – 458 s.
9. Topolski J. Historia Polski od czasow najdawniejszych do 1990 roku / Topolski J. – Warszawa, 1994. – 389 s.
10. Podhorodecki L. Sicz Zaporoska / L.Podhorodecki. – Warszawa, 1960. – 296 s.
11. Wojcik Z. Wojny kozackie w dawnej Polsce / Z.Wojcik. – Krakow, 1989. – 316 s.